ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

KO'CHA NOMLARI VA LAVHALARDAGI (TASHQI YOZUVLAR) TIL MADANIYATI

Nazirjonova Sarvinoz Otabek qizi
Andijon davlat chet tillari instituti
Ingliz tili va adabiyoti fakulteti
Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi
1-kurs talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23885706

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada ko'cha nomlari va tashqi yozuvlarda til madaniyatiga rioya qilish masalasi yoritilgan. Ko'cha nomlari, do'kon peshlavhalari, reklama bannerlari, e'lonlar va boshqa ko'rgazmali yozuvlarning kundalik hayotdagi ahamiyati ko'rib chiqilgan. Shuningdek, tashqi yozuvlarda davlat tilidan to'g'ri foydalanish, imlo qoidalariga amal qilish va ma'lumotlarni tushunarli shaklda ifodalash masalalariga e'tibor qaratilgan. Maqolada O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Davlat tili haqida"gi Qonun hamda "Geografik obyektlarning nomlari to'g'risida"gi Qonun asosida mavzuning huquqiy jihatlari o'rganilgan. Bundan tashqari, yozuvlarda uchrashi mumkin bo'lgan imlo xatolari, xorijiy so'zlardan foydalanish va yozuvlarning o'qilish qulayligi bilan bog'liq masalalar tahlil qilingan. Maqolaning asosiy maqsadi tashqi yozuvlarda til madaniyatining o'rnini tushuntirish va ularni yaxshilash bo'yicha takliflar berishdan iborat. Tadqiqot yakunida yozuvlarni chop etishdan oldin tekshirish, ko'cha nomlarining rasmiy shaklini saqlash va davlat tilidagi ma'lumotlarning tushunarli bo'lishiga e'tibor berish zarurligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: til madaniyati, tashqi yozuvlar, ko'cha nomlari, davlat tili, peshlavha, imlo qoidalari, reklama tili, savodxonlik, geografik nomlar, adabiy til, yozma nutq, til me'yorlari.

KIRISH. Til har bir xalqning madaniyati va ma'naviy boyligini ko'rsatadigan asosiy vositalardan biridir. Insonlar kundalik hayotda til orqali muloqot qiladi, fikr almashadi va kerakli ma'lumotlarni oladi. Til madaniyati faqat kitoblarda yoki rasmiy hujjatlarda emas, balki ko'chalar, do'konlar, tashkilotlar va boshqa jamoat joylaridagi yozuvlarda ham namoyon bo'ladi.Tashqi yozuvlarga ko'cha nomlari, do'kon peshlavhalari, reklama bannerlari, e'lonlar va turli ko'rsatkichlarni misol qilish mumkin. Ularning asosiy vazifasi odamlarga kerakli ma'lumotni tushunarli tarzda yetkazishdir. Shu sababli bunday yozuvlarning savodli va aniq bo'lishi muhim hisoblanadi. O'zbekistonda davlat tiliga hurmat bilan munosabatda bo'lish va undan to'g'ri foydalanish muhim masalalardan biridir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4-moddasida o'zbek tili davlat tili ekanligi belgilangan. Shu bilan birga, mamlakatda yashovchi boshqa millat va elatlarning tillariga ham hurmat bilan munosabatda bo'lish nazarda tutilgan. O'zbekiston Respublikasining 1989-yil 21-oktabrda qabul qilingan "Davlat tili haqida"gi Qonuni 1995-yil 21-dekabrda yangi tahrirda tasdiqlangan. Ushbu qonunning 20-moddasida lavhalar, e'lonlar, narxnomalar va boshqa ko'rgazmali axborot matnlari davlat tilida rasmiylashtirilishi belgilangan. Boshqa tillardagi tarjimalar ham berilishi mumkin. Ko'cha nomlari ham alohida ahamiyatga ega. Ular manzilni topishga yordam beradi va ma'lum bir hududni boshqasidan ajratib turadi. Bundan tashqari, ayrim ko'cha nomlari tarixiy shaxslar, voqealar yoki mahalliy joylarning xususiyatlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin. O'zbekiston Respublikasining "Geografik obyektlarning nomlari to'g'risida"gi Qonuni geografik obyektlarga nom berish va ularning nomlarini o'zgartirish bilan bog'liq masalalarni tartibga soladi. Hozirgi vaqtda tashqi yozuvlarning tiliga e'tibor berish zarur. Chunki yozuvlarda imlo xatolari, tushunarsiz iboralar yoki o'zbek tilidagi muqobili berilmagan xorijiy so'zlar uchrashi mumkin. Bunday holatlar odamlarning ma'lumotni

to‘g‘ri tushunishiga ta’sir qiladi. Maqolaning asosiy maqsadi ko‘cha nomlari va tashqi yozuvlarda til madaniyatining ahamiyatini o‘rganish, mavjud muammolarni tushuntirish va ularni yaxshilash bo‘yicha takliflar berishdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Maqolani tayyorlashda huquqiy hujjatlarni o‘rganish, ma’lumotlarni taqqoslash va misollar orqali tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Asosiy manbalar sifatida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, “Davlat tili haqida”gi Qonun, “Geografik obyektlarning nomlari to‘g‘risida”gi Qonun hamda o‘zbek tilining asosiy imlo qoidalari olindi. Ushbu hujjatlar orqali ko‘cha nomlari va tashqi yozuvlarni rasmiylashtirishda qanday talablar mavjudligi ko‘rib chiqildi. Shuningdek, yozuvlarda uchrashi mumkin bo‘lgan imlo va uslubiy kamchiliklar misollar yordamida tushuntirildi. Tadqiqotda tashqi yozuvlar quyidagi jihatlar bo‘yicha ko‘rib chiqildi: davlat tilidan foydalanish, so‘zlarni to‘g‘ri yozish, ma’lumotning tushunarliligi va ko‘cha nomlarini rasmiy shaklda ifodalash. Maqolada keltirilgan ayrim misollar tushuntirish maqsadida tuzilgan. Ular muayyan hududda o‘tkazilgan amaliy kuzatuv natijalari emas. Shu sababli maqolada tekshirilmagan statistik raqamlar keltirilmagan.

NATIJALAR. Tashqi yozuvlar davlat tilining kundalik hayotda qo‘llanishini ko‘rsatadigan vositalardan biridir. Odamlar ko‘chada yurganda, do‘konga kirganda yoki biror tashkilotni izlaganda turli yozuvlarga duch keladi. Shu sababli ulardagi ma’lumotning to‘g‘ri va tushunarli bo‘lishi kerak. “Davlat tili haqida”gi Qonunning 20-moddasiga ko‘ra, lavhalar, e’lonlar va boshqa ko‘rgazmali axborot matnlari davlat tilida rasmiylashtiriladi. Boshqa tillardagi tarjimalar ham berilishi mumkin. Masalan, biror do‘kon peshlavhasida faqat xorijiy tilda yozilgan so‘z bo‘lsa, uning ma’nosini hamma ham darhol tushunmasligi mumkin. Shu sababli xizmat yoki mahsulot haqida o‘zbek tilida ham ma’lumot berish foydali hisoblanadi. Bunda boshqa tillardan foydalanishni butunlay noto‘g‘ri deb hisoblash kerak emas. Muhimi, davlat tilidagi ma’lumot to‘g‘ri yozilishi va odamlarga tushunarli bo‘lishidir. Ko‘cha nomlari odamlarning kundalik hayotida katta ahamiyatga ega. Ular kerakli manzilni topish, yo‘nalishni aniqlash va hududlarni farqlashga yordam beradi. Shuning uchun ko‘cha nomlarini yozishda xatolarga yo‘l qo‘ymaslik kerak. O‘zbekiston Respublikasining 2011-yil 12-oktabrdagi O‘RQ-303-sonli “Geografik obyektlarning nomlari to‘g‘risida”gi Qonunida geografik obyektlar nomlariga qo‘yiladigan talablar belgilangan. Qonunning 4-moddasiga ko‘ra, geografik obyektga beriladigan nom uning o‘ziga xos belgilarini aks ettirishi, hududdagi nomlar tizimiga mos kelishi va mahalliy aholining fikri hisobga olinishi kerak. Nom, qoida tariqasida, ko‘pi bilan uchta so‘zdan iborat bo‘ladi. Ko‘cha nomlarini yozishda ularning rasmiy shaklini saqlash ham muhim. Masalan, bir ko‘chaning nomi turli lavhalarda har xil yozilsa, manzilni topishda chalkashlik yuzaga kelishi mumkin. Bu ayniqsa, notanish joyga kelgan odamlar uchun noqulaylik tug‘diradi. Ko‘cha nomlarini to‘g‘ri yozish faqat imlo masalasi emas. Bu manzillarni aniqlash va hudud haqidagi ma’lumotlarni bir xil shaklda saqlash uchun ham kerak. Til madaniyatining muhim qismlaridan biri so‘zlarni to‘g‘ri yozishdir. O‘zbek tilining asosiy imlo qoidalari Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 24-avgustdagi 339-sonli qarori bilan tasdiqlangan. Ushbu qoidalarga amal qilish tashqi yozuvlarni savodli tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Ba’zan so‘zlarning ayrim harflari noto‘g‘ri yozilishi, qo‘shimchalardan xato foydalanish yoki so‘zlarni ajratib va qo‘shib yozishda kamchiliklar bo‘lishi mumkin.

Masalan, quyidagi misollarni ko‘rib chiqamiz:

- “Dorihona” emas, “Dorixona”.
- “Sartaroshhona” emas, “Sartaroshxona”.
- “Oziq ovqat” emas, “Oziq-ovqat”.
- “Kitob dukoni” emas, “Kitob do‘koni”.

Bu misollar tashqi yozuvlarda imloga e'tibor berish kerakligini ko'rsatadi. Chunki peshlavha yoki reklamadagi xato ko'pchilikka ko'rinadi va yozuvni tayyorlagan tashkilot haqida ham noto'g'ri taassurot uyg'otishi mumkin. Xatolarni kamaytirish uchun yozuvni chop etishdan oldin tekshirish, imlo lug'atlaridan foydalanish va zarur bo'lsa, til mutaxassisiga murojaat qilish mumkin. Bugungi kunda do'konlar, kafelar va turli xizmat ko'rsatish joylarida inglizcha yoki boshqa xorijiy tillardagi so'zlardan foydalanish uchraydi. Buning ayrim sabablari xalqaro brendlar, zamonaviy xizmatlar va xorijiy tillarning keng tarqalishi bilan bog'liq. Biroq tashqi yozuvlarda xorijiy so'zlardan foydalanilganda uning mazmuni ham hisobga olinishi kerak. Agar so'zning o'zbekcha muqobili bo'lsa, uni ham yozish odamlar uchun qulay bo'ladi. Masalan, "Beauty salon" yozuvi bilan birga "Go'zallik saloni" deb yozish mumkin. "Coffee shop" yozuviga esa "Qahvaxona" so'zini qo'shish mumkin. Bunday yozuvlar ma'lumotni ko'proq odam tushunishiga yordam beradi. Ayniqsa, turli yoshdagi insonlar va xorijiy tillarni bilmaydigan odamlar uchun bu qulaylik yaratadi. Shu bilan birga, xorijiy brendlarning rasmiy nomlarini ham hisobga olish kerak. Har bir xorijiy so'zni xato deb hisoblash to'g'ri emas. Asosiy maqsad o'zbek tilidagi ma'lumotning to'liq va tushunarli bo'lishini ta'minlashdir. Tashqi yozuvlarda faqat so'zlarning to'g'ri yozilishi emas, balki ularning qanday joylashtirilgani ham muhim. Harflar juda kichik bo'lsa yoki yozuv uzoqdan ko'rinmasa, odamlar ma'lumotni o'qishda qiynaladi. Masalan, ko'cha nomi yozilgan lavha aniq va o'qilishi oson bo'lishi kerak. Do'kon peshlavhasida esa asosiy nom boshqa ma'lumotlar orasida yo'qolib qolmasligi lozim. Shuningdek, yozuvning rangi va orqa fonining bir-biriga mos kelishi ham ahamiyatli. Agar harflar fon bilan bir xil rangga yaqin bo'lsa, yozuvni o'qish qiyinlashadi. Demak, tashqi yozuvlarni tayyorlashda uchta asosiy jihatga e'tibor berish lozim: so'zlarning to'g'ri yozilishi, ma'lumotning tushunarliligi va yozuvning o'qishga qulay bo'lishi.

MUHOKAMA. Yuqorida ko'rib chiqilgan ma'lumotlardan shuni aytish mumkinki, ko'cha nomlari va tashqi yozuvlar til madaniyatining muhim qismidir. Ular odamlarning kundalik hayotida tez-tez uchraydi va ko'pchilik uchun axborot manbai bo'lib xizmat qiladi.

Birinchidan, tashqi yozuvlarda davlat tilidan to'g'ri foydalanish zarur. Buning huquqiy asosi "Davlat tili haqida"gi Qonunda belgilangan. Shuning uchun tashkilotlar va tadbirkorlar peshlavha hamda e'lonlarni tayyorlashda davlat tiliga oid talablarni hisobga olishlari kerak. Ikkinchidan, ko'cha nomlarini rasmiy shaklda yozish muhim. Ko'cha nomining turli joylarda turlicha yozilishi odamlar uchun noqulaylik tug'dirishi mumkin. Shu sababli rasmiy nomlarni tekshirish va ularni bir xil shaklda yozish kerak. Uchinchidan, tashqi yozuvlardagi imlo xatolarini kamaytirish uchun ko'proq e'tibor talab qilinadi. Ba'zan kichik xatolar ham yozuvning saviyasiga ta'sir qiladi. Matnni oldindan tekshirish orqali bunday kamchiliklarning oldini olish mumkin. To'rtinchidan, xorijiy tillardan foydalanishda ham tushunarlilikni hisobga olish lozim. O'zbek tilidagi izohlar boshqa tillarni bilmaydigan odamlar uchun qulaylik yaratadi. Shu bilan birga, boshqa tillarga ham hurmat bilan munosabatda bo'lish kerak. Beshinchidan, ko'cha nomlari va peshlavhalarning dizayni ham muhim hisoblanadi. Yozuvning aniq va o'qilishi oson bo'lishi uning vazifasini bajarishiga yordam beradi. Ushbu muammolarni kamaytirish uchun quyidagi takliflarni berish mumkin:

1. Tashqi yozuvlarni tayyorlashdan oldin ularning imlosini tekshirish.
2. Ko'cha nomlarini rasmiy manbalarga asoslanib yozish.
3. Xorijiy so'zlar bilan birga kerakli o'zbekcha izohlarni ham berish.
4. Yozuvlarni o'qish uchun qulay shaklda joylashtirish.
5. Aholi va tadbirkorlar o'rtasida til madaniyati haqida tushuntirish ishlarini olib borish.

Shuni ham aytish kerakki, ushbu maqolada muayyan hududdagi yozuvlar soni hisoblanmagan va statistik tadqiqot o'tkazilmagan. Shuning uchun keltirilgan fikrlar huquqiy hujjatlar va til me'yorlarini

tahlil qilishga asoslangan. Kelajakda biror shahar yoki tumandagi tashqi yozuvlarni o‘rganish orqali bu masalani yanada chuqurroq tahlil qilish mumkin.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, ko‘cha nomlari va tashqi yozuvlarda til madaniyatiga rioya qilish muhim masalalardan biridir. Bunday yozuvlar odamlarning kundalik hayotida katta o‘rin tutadi. Ular orqali manzillarni topish, xizmatlar haqida ma’lumot olish va turli joylarni farqlash mumkin. Maqolada tashqi yozuvlarning davlat tili bilan bog‘liq jihatlari, ko‘cha nomlarini to‘g‘ri yozish va imlo qoidalariga amal qilish masalalari ko‘rib chiqildi. Qonunchilik hujjatlari bu sohada muayyan talablar mavjudligini ko‘rsatadi. Shu sababli yozuvlarni tayyorlashda qonun va til me’yorlariga e’tibor berish zarur. Tashqi yozuvlardagi xatolarni kamaytirish uchun matnlarni oldindan tekshirish, rasmiy ko‘cha nomlaridan foydalanish va ma’lumotlarni tushunarli shaklda berish lozim. Bunda nafaqat til mutaxassislari, balki tadbirkorlar, tashkilotlar va boshqa mas’ul shaxslar ham ishtirok etishi kerak.Menimcha, har bir inson jamoat joylaridagi yozuvlarning savodli bo‘lishiga e’tibor berishi kerak. Chunki til madaniyatini saqlash faqat rasmiy tashkilotlarning emas, balki barchamizning vazifamizdir. O‘zbek tilidan to‘g‘ri foydalanish va uni hurmat qilish orqali jamiyatda savodxonlikni oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yil 30-aprel kuni referendum orqali qabul qilingan yangi tahrir. 4-modda
2. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni. 1989-yil 21-oktabrda qabul qilingan, 1995-yil 21-dekabrda yangi tahriri tasdiqlangan. 20-modda
3. O‘zbekiston Respublikasining “Geografik obyektlarning nomlari to‘g‘risida”gi Qonuni. 2011-yil 12-oktabr, O‘RQ-303-son. 3- va 4-moddalar
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O‘zbek tilining asosiy imlo qoidalarini tasdiqlash haqida”gi qarori. 1995-yil 24-avgust, 339-son. "Rasmiy manba.
5. O‘zbekiston Respublikasining “Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosini joriy etish to‘g‘risida”gi Qonuni. 1993-yil 2-sentabr, 931-XII-son.